

**Nikolaj
Ostrovski**

**Kako
se kalio
ČELIK**

Prevela
Ljubica Nestorov

Laguna

PRVI DEO

PRVA GLAVA

– Neka ustanu oni koji su pre praznika dolazili mojoj kući da odgovaraju lekciju!

Podbuli čovek u sveštениčkoj mantiji s teškim krstom oko vrata pogleda učenike preteći.

Sitne zle oči kao da su probadale svih šest učenika koji su ustali sa klupa – četiri dečaka i dve devojčice. Deca su sa strahom posmatrala čoveka u mantiji.

– Vi sedite! – mahnu pop prema devojčicama.

One su brzo sele, uzdahnuvši sa olakšanjem.

Očice oca Vasilija ustremiše se na četiri male prilike.

– Hodite ovamo, ptičice!

Otac Vasilije se podiže, odmaknu stolicu i pride sasvim blizu deci, tesno zbijenoj u gomilu.

– Koji od vas nevaljalaca puši?

Sva četvorica odgovoriše:

– Mi ne pušimo, oče.

Popovo lice pocrvene.

– Ne pušite, nevaljalci, a ko je nasuo krdže u testo? Ne pušite? Sad ćemo mi to odmah videti! Izvrnite džepove! Hajde, brzo! Šta sam rekao? Izvrćite!

Trojica počese vaditi sadržinu svojih džepova na sto.

Pop je pažljivo pregledao šavove tražeći tragove duvana, ali nije našao ništa i pride četvrtom, crnookom, u sivoj košulji i plavim pantalonama sa zakrpama na kolenima.

– A *ti*, zašto stojiš kao kip?

Crnooki, gledajući s pritajenom mržnjom, muklo odgovori:

– Ja nemam džepove – i pređe rukama po zašivenim šavovima.

– A-a-a, nemaš džepova? Ti, dakle, misliš da ja ne znam ko je mogao učiniti takvu podlost – da upropasti testo! Ti misliš da ćeš i sada ostati u školi? Ne, ptičice, ovoga puta nećeš proći lako. Prošloga puta samo je tvoja majka izmolila da te zadržimo, ali sada je kraj! Marš iz razreda! – On nemilosrdno uhvati dečaka za uvo i izbaci u hodnik, a zatim zatvori vrata za njim.

Razred se umirio, naježio. Nikome nije bilo jasno zašto su Pavku Korčagina isterali iz škole. Jedino je Serjoža Bružak, Pavkin drug i prijatelj, video kada je Pavka nasuo u uskršnje testo pregršt krdže, tamo u kuhinji, gde je šest slabih učenika čekalo popa. Trebalo je da odgovaraju lekciju u njegovom stanu.

Pavka, isteran, sede na poslednju stepenicu školskog ulaza. Mislio je kako da ode kući i šta da kaže majci, koja se toliko brine i radi od jutra do kasno u noći kao kuvarica kod inspektora monopola.

Pavku su gušile suze.

„Pa šta sada da radim? I sve zbog tog prokletog popa! I kog sam mu đavola sipao tu krdžu! Serjoža me je nagovorio. 'Hajte' – kaže – 'da naspemo tog zmiji otrova.' I tako smo mu nasuli. Sad Serjoži neće biti ništa, a mene će sigurno izbaciti.“

Davno je već počelo ovo neprijateljstvo s ocem Vasilijem. Jedanput se Pavka potukao sa Mišom Levčukovom, pa su ga ostavili „bez ručka“. Da ne bi bio nemiran u praznoj učionici, učitelj je odveo obešenjaka kod starijih u drugi razred. Pavka je seo u poslednju klupu.

Suvonjav učitelj, u crnom kaputu, pričao je o Zemlji i nebeskim telima. Pavle je slušao otvorenih usta od iznenađenja da Zemlja postoji već mnogo miliona godina i da su zvezde vrlo slične Zemlji. Toliko je bio zapanjen onim što je čuo da čak požele da ustane i kaže učitelju: „U veronauci tako ne piše“, ali se pobojava da će ga kazniti.

Iz veronauke je pop uvek davao Pavki peticu. Sve tropare, Novi i Stari zavet znao je napamet, sasvim dobro je znao i šta je Bog kojeg dana stvorio. Pavka je rešio da se raspita kod oca Vasilija. I već na prvom času veronauke, tek što je pop seo u fotelju, Pavka podiže ruku i, pošto dobi dozvolu da govori, ustade.

– Oče, a zašto učitelj u starijem razredu priča da Zemlja postoji milion godina, a ne kao u veronauci – pet hi... – i odmah umuče zbog piskavog krika oca Vasilija:

– Šta si rekao, nevaljalče? Eto kako učiš božju reč!

Pavka nije uspeo ni da pisne, a pop ga uhvati za oba uha i poče mu udarati glavu o zid. U sledećem trenutku izbacije ga u hodnik, izbijenog i uplašenog.

Izvukao je Pavka i od majke.

Sledećeg dana ona ode u školu i izmoli od oca Vasilija da primi njenog sina natrag. Od tog vremena Pavka je omrznuo popa svim svojim bićem. Mrzeo ga je i bojao ga se. Nikome on nije praštao sitne uvrede; ni popu nije zaboravio nezaslužene batine, postao je ozlojeđen i pritajio se.

Mnogo je još sitnih uvreda podneo dečak od oca Vasilija; pop ga je terao iz razreda, zbog sitnica ga je primoravao da nedeljama stoji u uglu i nijednom ga nije prozivao, pa je zato

Pavka pred Uskrs morao zajedno sa slabim učenicima da ide popu kući i polaže ispit. Tamo, u kuhinji, Pavka je nasuo krdže u testo za uskršnji kolač.

Niko to nije video, ali je pop odmah znao čije je to delo.

... Završio se čas, deca su istrčala u dvorište i opkolila Pavku. On je mrgodno ćutao. Serjoška Bružak nije izlazio iz razreda, osećao je da je i on kriv, ali ničim nije mogao da pomogne drugu.

Kroz otvoren prozor nastavničke zbornice promolila se glava školskog upravitelja Jefrema Vasiljeviča i njegov duboki bas natera Pavku da uzdrhti.

– Pošaljite mi odmah Korčagina! – viknu on.

I Pavka pođe uznemirena srca u zbornicu.

* * *

Vlasnik staničnog bifea, čovek u godinama, bled i sa bezbojnim izbledelim očima, baci površan pogled na Pavku koji je stajao po strani.

– Koliko mu je godina?

– Dvanaest – odgovori majka.

– Pa dobro, neka ostane. Uslov je: osam rubalja mesečno i hrana u dane kad radi; dan i noć biće na poslu, pa dan i noć kod kuće, i – da ne krade.

– Ta šta vi to! Neće on krasti, jamčim – uplašeno reče majka.

– Onda neka već danas počne da radi – naredi gazda i, okrenuvši se prodavačici koja je stajala pokraj njega za šankom, zamoli je: – Zina, odvedi dečaka u perionicu posuđa i reci Frosenjki neka mu da Griškin posao.

Prodavačica ostavi nož kojim je sekla šunku i, klimnuvši glavom Pavki, pođe kroz salu probijajući se ka bočnim vratima, koja vode u perionicu. Pavka pođe za njom. Majka je žurno išla s njima i brzo mu šaputala:

– Ti se, Pavluška, potrudi, nemoj da se osramotiš.
I isprativši sina tužnim pogledom, pođe ka izlazu.

U perionici posuđa radilo se punom parom: na stolu se uzdizalo brdo tanjira, viljušaka i noževa, a nekoliko žena bri-salo ih je krpama prebačenim preko ramena.

Riđ dečak sa nakostrešenom i nepočesljanom kosom, jedva nešto stariji od Pavke, poslovaio je oko dva ogromna samovara.

Perionica je bila puna pare koja se dizala iz velikog čabra s vrelom vodom u kome se pralo posuđe, i Pavka u prvi mah nije mogao da vidi lica žena koje su ovde radile. On je stajao ne znajući šta da radi i gde da se smesti.

Prodavačica Zina priđe jednoj od onih žena koje su prale posuđe i, uhvativši je za rame, reče:

– Evo vam, Frosenjka, novog dečaka umesto Griške. Objasni mu šta treba da radi.

Obraćajući se Pavki i pokazujući na ženu koju je malopre nazvala Frosenjkom, Zina reče:

– Ona je ovde starešina. Radi što ti ona naredi. – Ona se okrete i pođe u bife.

– Dobro – tiho odgovori Pavka i upitno pogleda Frosju, koja je stajala pred njim. Brišući znoj sa čela, gledala ga je od glave do pete, kao da je procenjivala njegove sposobnosti, i zavijajući rukav koji joj je pao s lakta, reče neobično prijatnim i dubokim glasom:

– Tvoj posao, mili moj, mali je: evo, ovaj kotao zagrejaćeš ujutru da u njemu uvek imaš kipuće vode; drva, razume se, nacepaćeš, a i ovi samovari takođe su tvoj posao. Onda, kad ustreba, čistićeš noževe i viljuške i nosićeš pomije. Posla će biti dosta, mili, biće znojenja – govorila je kostromskim narečjem s naglaskom na „a“ i od tog njenog govora i rumenog lica s prćastim nosićem Pavki postade nekako veseliije.

„Ova tetka, izgleda, nije loša“ – zaključio on u sebi i, osmelivši se, obrati se Frosji:

– A šta sada da radim, tetka?

Reče i zbuni se. Gromki smeh žena koje su radile u perionici uguši njegove poslednje reči.

– Ha-ha-ha! Frosenjka stekla sestrića...

– Ha-ha-ha! – smejala se više od svih sama Frosja.

Pavka nije mogao od pare videti njeno lice, a Frosji nije bilo više od osamnaest godina.

Već sasvim zbunjen, on se okrete dečaku i upita:

– Šta treba sad da radim?

Ali se dečak na ovo pitanje samo zakikota:

– Tetku pitaj, ona će ti sve objasniti, a ja sam ovde privremeno. – Okrenuvši se, on istrča kroz vrata koja su vodila u kuhinju.

– Hodi ovamo, pomози mi da obrišem viljuške – začu Pavka glas jedne radnice, već postarije sudopralje. – Šta se cerekate? Šta je tako smešno mali rekao? Na, uzmi – dade ona Pavki krpu – drži jedan kraj u zubima, a drugi zategni. Eto čisti viljušku, provlači šiljke tamo-amо, da nijedna trunčica ne ostane. Kod nas se na to strogo pazi. Gospoda zagledaju viljuške, a ako primete prljavštinu – zlo, gazdarica odmah otera.

– Otkud gazdarica? – ne razumede Pavle. – Vaš je gazda onaj što me je primio.

Pralja posuđa se zasmеja:

– Naš gazda je, sinko, kao stvar, pravi šmokljan. Ovde je gazdarica sve i sva. Ona danas nije tu. Kad budeš malo duže radio, videćeš.

Vrata na perionici se otvoriše i uđоše tri kelnера noseći gomile prljavog posuđa.

Jedan od njih, širokih ramena, razrok i krupna četvrtasta lica, reče:

– Mičite življe. Sad će stići podnevni voz, a vi gnjavite.

Gledajući Pavku, on upita:

– A ko je ovaj?

– To je novajlija – odgovori Frosja.

– A, novajlija – reče on. – E pa, onda – njegova teška ruka spusti se na Pavkino rame i gurnu ga prema samovarima – oni ti uvek moraju biti spremni, a oni, pogledaj, jedan se ugasio, a drugi jedva diše. Za danas ti se prašta, ali ako se to sutra ponovi, dobićeš po njušci. Jesi li razumeo?

Ne rekavši ni reči, Pavka se lati samovara.

Tako je počeo njegov radnički život. Nikada se Pavka nije tako trudio kao ovog prvog radnog dana. Shvatio je: ovde nije kao kod kuće, gde možeš majku i da ne poslušáš. Razroki je jasno rekao: ako ne poslušáš, dobićeš po njušci. Varnice su letele iz trbušastih velikih samovara kada ih je Pavka duvanjem raspaljivao, pošto je prethodno natakao koleno na čunak. Dohvativši vedra s pomijama, leteo je ka slivniku, stavljao drva pod kazan s vodom, sušio je mokre krpe na vrelinim samovarima, radio je sve što su mu govorili. Kasno uveče Pavka se, umoran, uputi dole u kuhinju. Postarija sudopralsja Anjisja, pogledavši na vrata iza kojih je nestao Pavka, reče:

– Ovaj dečak kao da nije normalan, neprestano trčkara, kao lud. Vidi se da su ga iz nevolje poslali da radi.

– Dečak je dobar – reče Frosja – takvog ne treba terati da radi.

– Brzo će se zamoriti – primeti Luša – svi se u početku trude...

U sedam časova ujutru, izmučen besanom noći i neprekidnim trčkanjem, Pavka predade kipuće samovare svojoj smeni, dečaku sa debelim usnama i drskim očima.

Uverivši se da je sve u redu i da u samovarima voda vri, dečak, gurnuvši ruke u džepove, štrcnuvši kroza stisnute zube pljuvačku i sa izgledom prezrive nadmoćnosti pogledavši Pavku beličastim očima, reče tonom koji ne dopušta nikakvo protivljenje:

– Ej, ti, klipane! Sutra dođi u šest časova na smenu.

– Zašto u šest? – upita Pavka. – Smena je u sedam.

– Ko se smenjuje neka se smenjuje, a ti dođi u šest. A ako budeš mnogo lajao, napraviću ti šaru na njušci... I jesi mi neka persona, tek što si stupio na posao, a već se kočoperiš.

Sudopralje, koje su već bile predale svoje dežurstvo prispeleloj smeni, pratile su zainteresovano razgovor dvojice dečaka. Drzak ton i izazivačko ponašanje dečaka razljutiše Pavku. On se za korak približi svojoj smeni, spreman da zalepi dečaku vruć šamar, ali ga zadrža strah da ne bude isteran već prvog dana. Potamnevši u licu, on reče:

– Lakše, ne nasrci, inače ćeš se opeći. Sutra ću doći u sedam, a da se tučem umem isto tako dobro kao i ti; ako hoćeš da pokušaš – izvoli.

Protivnik se odmače za korak prema kazanu i iznenađeno pogleda nakostrešenog Pavku. On nije očekivao tako odlučan otpor i malo se zbuni.

– Pa dobro, videćemo – promrmlja on.

Prvi dan je prošao srećno i Pavka je išao kući osećajući se kao čovek koji je časno zaradio svoj odmor. Sada i on radi, i niko mu više ne može reći da je gotovan.

Jutarnje sunce se leno podizalo iza ogromne strugare. Uskoro će se pojaviti i Pavkina kućica, tu iza spahijske kuće Leščinskog.

„Mama sigurno ne spava, a ja se vraćam s posla“ – razmišljaše Pavka i brzo pođe zviždućući. – „Nije ispalo baš tako loše što su me isterali iz škole. I tako mi prokleti pop ne bi dao da živim, a sada – pljujem ja na njega“ – rasuđivaše Pavka približavajući se kući. Dok je otvarao vrata, on se priseti: „A onome belonji obavezno moram razbiti njušku, obavezno.“

Majka je u dvorištu poslovala oko samovara. Kad opazi sina, uznemireno ga upita:

– No, kako je?

– Dobro – odgovori Pavka.

Majka je htela da ga upozori na nešto. On je razumeo – kroz otvoreni prozor sobe videla su se široka leđa njegovog brata Artjoma.

– Šta, došao je Artjom? – upita on i zbuni se.

– Juče je došao i ostaće ovde. Radiće u depou.

Pavka neodlučno otvori vrata koja vode u sobu.

Ogromna prilika koja je sedela za stolom okrenuta leđima prema njemu obrnu se i Pavku pogledaše ispod gustih crnih obrva bratove stroge oči.

– A, došao si, krdžalijo? E pa, zdravo!

Razgovor sa prispelim bratom nije Pavki obećavao ništa dobro.

„Artjom već sve zna“, pomisli Pavka. „On može i da me izgrdi i da me izmlati.“

Pribojavao se Pavlik Artjoma.

Ali Artjom, očigledno, nije se spremao da ga tuče: sedeo je na stolici bez naslona oslanjajući se laktovima na sto i netremice gledao Pavku pomalo podsmešljivo, pomalo prezrivo.

– Onda, veliš, univerzitet si već završio, sve nauke izučio, pa sad se laćaš pomija? – reče Artjom.

Pavka je uperio pogled u napuklu dasku na podu i pažljivo posmatrao glavu eksera koji je izvirio. Ali Artjom ustade od stola i pođe u kuhinju.

„Proći će, izgleda, bez batina“ – s olakšanjem uzdahnu Pavka.

Za vreme čaja Artjom je mirno ispitivao Pavku o onome što se dogodilo u školi.

Pavka mu sve ispriča.

– A šta će s tobom kasnije biti kad rasteš kao pravi nevaljalac? – s tugom reče majka. – Eto, šta da radimo s njim? I na koga se samo umetnuo? Gospode bože moj, koliko sam već muka podnela zbog tog deteta – žalila se ona.

A Artjom, pošto odmače od sebe praznu šolju, reče obraćajući se Pavki:

– E pa tako, bratac. Kad se već desilo, odsad pazi bolje, na poslu ne pravi gluposti, već izvršuj sve što treba; ako te i otuda izbace, tako ću te udesiti da nećeš valjati ni bogu ni ljudima. Zapamti to. Dosta si majku uznemiravao. Kud god se, đavola, deneš – svuda nezgode, svuda nešto zabrljaš. Ali sad je već dosta. Kad odradiš godinu dana, moliću da te prime za šegrtu u depo, zato što tamo, među tim pomijama, nećeš postati čovek. Treba učiti zanat. Sad si još mali, a dogodine – zamoliću, možda će te primiti. Ja sam prešao ovamo i ovde ću raditi. Mama više neće služiti. Dosta je savijala leđa pred kojekakvim đubretima. A ti, Pavka, pazi, budi čovek.

On se ispravi celim svojim ogromnim stasom, obuče kaput koji je visio o naslonu stolice i dobaci majci:

– Ja odoh poslom na časak – i sagnuvši se ispred dovratka, izađe. I tek u dvorištu, prolazeći pored prozora, reče:

– Tamo sam ti doneo čizme i nožić, mama će ti dati.

* * *

Stanični bife radio je neprekidno i danju i noću

Ovaj železnički čvor povezivao je pet pruga. Stanica je bila uvek dupkom puna ljudi i samo bi se noću na 2-3 časa utišala u pauzi između dva voza. Ovde, na stanici, sretale su se i razmimoilazile stotine kompozicija sa vojskom. S fronta i na front. Otuda sa unakaženim, osakaćenim ljudima, a oдавde sa bujicom novih ljudi u sivim jednoobraznim šinjelima.

Dve godine je proveo Pavka na ovom poslu. Kuhinja i perionica posuđa – to je bilo sve što je video za te dve godine. U ogromnoj kuhinji u podrumu – grozničav rad. Tu je radilo više od dvadeset ljudi. Deset kelnera je trčkaralo gore-dole iz bifea u kuhinju.

Pavka nije primao osam rubalja, nego deset. Za te dve godine porastao je i razvio se. Mnogo je muka podneo za to vreme.

Načadavio se pola godine u kuhinji kao pomoćnik kuvara, a onda je opet izleteo u perionicu; izbacio ga je svemogući šef: nije mu se dopao ćutljivi dečak od koga je mogao očekivati da ga ubode nožem ako ga udari preko zuba. I davno bi Pavku oterali s posla da ga nije spasla njegova neiscrpna radna sposobnost. Mogao je Pavka neumorno da radi više od svih.

Kada je u bifeu bilo najviše posla, on je jurio kao mahnit sa poslužavnicima u kuhinju i natrag, preskačući po četiri-pet stepenika.

Noću, kada bi prestajala gužva u obema salama bifea, kelneri bi se okupljali u sobama za ostavu. I počinjala bi neodoljiva hazardna igra „okca“ i „devetke“. Više puta Pavka je video kreditke¹ kako leže na stolovima. Pavka se nije čudio tolikoj količini novca, jer je znao da je svaki od njih za dvadeset četiri časa svoga dežurstva dobijao po 30–40 rubalja napojnice. Kelneri su prikupljali po polovinu, po celu rublju. A zatim su se napijali i kockali. Pavka je zbog toga bio kivan na njih.

„Prokleti ološ!“, razmišljao je. „Gle, Artjom – prvorazredni bravar, pa dobija četrdeset osam rubalja, a ja – deset; a ovi za dan i noć nagrabe toliko, i za šta? Donesu i odnesu. A onda – propiju i prokartaju.“

Njih je Pavka, isto kao i gazde, smatrao tuđim, neprijateljima. „Oni su ovde, podlaci, pravi lakeji, a žene i deca žive im po gradovima kao bogataši.“

Kelneri su dovodili ovamo i svoje sinčiće u gimnazijskim uniformama, dovodili su i žene, ugojene od blagostanja. „Novaca imaju više nego ona gospoda koju poslužuju“ – razmišljao je Pavka. Nije se čudio ni onome što se noću događalo u kuhinjskim budžacima i ostavama bifea; znao je Pavka dobro da svaka sudopravlja i prodavačica neće zaraditi u bifeu mnogo ako se ne proda za nekoliko rubalja svakom onom ko je ovde imao vlast i moć.

¹ Papirni novac koji je bio u opticaju pre revolucije. (Prim. prev.)

Zavirio je Pavka u samu dubinu života, u njegovo dno, u bunar, odakle je zagušljivi miris plesni i vlage dopirao do nje-ga, željnog svega novog i nepoznatog.

Artjomu nije pošlo za rukom da brata smesti u depo za šegrta, jer tamo nisu primali mlađe od petnaest godina. Pavka je željno čekao dan kada će izaći odavde, nešto ga je vuklo kamenoj čađavoj zgradi.

Često je tamo odlazio Artjomu, išao je s njim da pregleda vagone i trudio se da mu bilo čime pomogne.

Naročito se rastužio kada je Frosja napustila posao.

Nije više bilo nasmejane vesele devojke, i Pavka još jače oseti kako se čvrsto sprijateljio s njom. Kada bi ujutru došao u perionicu posuđa i slušao svadljivu viku izbeglica, on je osećao nekakvu prazninu i usamljenost.

* * *

Za vreme noćne pauze Pavka, ložeći vatru u kazanu, čučnuo je pred otvorena vratašca; začkiljivši, gledao je u plamen – tako je bilo prijatno od tople peći. U perionici posuđa nije bilo nikoga.

Nije ni primetio kako su mu se misli vratile na ono što se nedavno desilo, na Frosju, i sasvim jasno mu pred oči izađe slika.

U subotu, za vreme noćnog prekida, Pavka je silazio niza stepenice u kuhinju. Na zavijutku on se iz radoznalosti pope na drva da bi zavirio u ostavu, gde su se obično okupljali kockari.

A tamo je igra bila u punom jeku. Banku je držao Zalivanov, potamneo od uzbuđenja.

Na stepenicama se začuše koraci. Pavka se okrete: odozgo je silazio Prohoška. Pavka se zavuče pod stepenice očekujući da ovaj ode u kuhinju. Pod stepenicama je bilo mračno i Prohoška ga nije mogao videti.

Prohoška skrenu naniže i Pavka vide njegova široka leđa i veliku glavu.

Odozgo je niz stepenice brzim lakim koracima silazio još neko, i Pavka ču poznati glas:

– Prohoška, pričekaj.

Prohoška stade i, okrenuvši se, pogleda gore.

– Šta hoćeš? – progundā on.

Po stepenicama zalupkaše koraci, i Pavka poznade Frosju.

Ona uhvati kelnera za rukav i isprekidanim, prigušenim glasom reče:

– Prohoška, gde je onaj novac koji ti je dao poručnik?

Prohor grubo istrže ruku.

– Šta? Novac? Pa zar ti ga nisam dao? – govorio je oštro i gnevno.

– Ta on ti je dao trista rubalja. – U Frosjinom glasu čuli su se prigušeni jecaji.

– Trista rubalja, kažeš? – pakosno reče Prohoška. – Šta je, da ne bi htela da ih dobiješ? Pa zar to nije, gospođice, malo previše za jednu sudopralju? Ja mislim, biće dosta i onih pedeset što sam ti dao. Razmisli samo kakva je to sreća! I finije gospođice, one obrazovane, pa ne uzimaju toliko. Kaži hvala i za ovo. Prospavala noć i pedeset rubalja u srebru šćepala. Nisu ljudi budale. Daću ti još deset-dvadeset, i svršeno, a ako budeš pametna, još ćeš zaraditi uz moju preporuku. – Izbacivši poslednje reči, Prohoška se okrete i ode u kuhinju.

– Podlače, gade! – viknu za njim Frosja i, naslonivši se na drva, muklo zajeca.

Ne mogu se izreći ni opisati osećanja koja su obuzela Pavku kada je čuo taj razgovor i kada je, stojeći u mraku pod stepenicama, video Frosju kako se trese i udara glavom o drva. Pavka se nije odao da je tu, čutao je držeći se grčevito za gvozdene podupirače stepenica, a u glavi mu sinu jasno i razgovetno:

„I nju su prodali, prokleti. Eh, Frosja, Frosja ...“

Mržnja prema Prohoški postade još dublja i jača. I sve što ga je okruživalo postade Pavki odvratno i mrsko. „Eh, da sam jači, istukao bih ovog podlaca na mrtvo ime. Zašto nisam velik i jak kao Artjom?“

Plamičci u peći na mahove su se razgorevali i gasnuli, njihovi crveni jezički podrhtavali su i uvijali se u dugi plavkasti splet; a Pavki se činilo da mu neko, podsmešljiv i podrugljiv, plazi svoj jezik.

U sobi je bilo tiho, samo se čulo pucketanje vatre na ognjištu i ravnomerno kapanje vode iz slavine.

Pošto je ostavio na policu poslednju blistavo oribanu šerpu, Klimka je brisao ruke. U kuhinji nije bilo nikog. Dežurni kuvar i žene koje rade u kuhinji spavali su u garderobi. Za tri sata u toku noći kuhinja bi se smirila, a to vreme Klimka je uvek provodio kod Pavke. Čvrsto se sprijateljio ovaj pomoćnik kuvara sa crnookim ložačem. Popevši se gore, Klimka opazi Pavku kako čuči pred otvorenom peći. Pavka primeti na zidu senku poznate čupave prilike i ne okrećući se reče:

– Sedi, Klimka.

Pomoćnik kuvara pope se na složene cepanice, leže na njih, pogleda Pavku koji je sedeo ćutke i reče smešeći se:

– Šta je, vračaš u vatru?

Pavka s naporom odvoji oči od plamenih jezičaka. Klimku su gledala dva ogromna sjajna oka. U njima je Klimka video neizrecivu tugu. Prvi put je opazio ovu tugu u očima druga.

– Danas si nekako čudan, Pavka! – i posle kraćeg ćutanja upita: – Da li ti se nešto desilo?

Pavka se podiže i sede pored Klimke.

– Ništa se nije desilo – odgovori on muklo. – Teško mi je ovde, Klimka. – Ruke, koje su mu ležale na kolenima, stisnuše se u pesnice.

– Šta te je to danas spopalo? – produži Klimka i pridiže se na laktove.

– Spopalio me danas, veliš? Ma drži to mene od onog trenutka kada sam došao ovamo na rad. Ta pogledaj šta se ovde radi. Radimo kao mazge, a za nagradu bije te po zubima kako ko stigne, a zaštite ni od koga. Mene i tebe su gazde najmile da im služimo, a da nas bije ima pravo svako ko ima snagu. Makar se rastrgao, svima odjednom ne možeš ugoditi, a od onoga kome ne ugodiš dobićeš sigurno. Trudiš se da sve uradiš kako treba, da ti niko ne bi mogao naći kakvu začkoljicu, juriš na sve strane, pa ipak ne doneseš li nekome na vreme – dobijaš po leđima.

Klimka ga uplašeno prekide:

– Ma ne viči toliko, naići će neko, čuće.

Pavka skoči.

– Pa neka čuju, ionako ću otići odavde. Bolje je čistiti puteve od snega, a ovde je grob, sve sam mangup do mangupa. I koliko svi imaju novca? A na nas gledaju kao na stoku, s devojkama rade šta hoće; a onu koja je dobra i ne podaje se isteraju za tren oka. Kud da krene? Okupljaju izbeglice, beskućnice, izgladnele. One idu za hlebom, ovde bar mogu da se najedu, i na sve će pristati zbog gladi.

On je govorio s takvim gnevom da je Klimka, plašeći se da neko ne čuje njihov razgovor, skočio i zatvorio vrata koja vode u kuhinju, a Pavka je i dalje govorio o svemu što mu je uzavrelo u duši.

– Eto, ti, Klimka, čutiš kada te tuku. Zašto čutiš?

Pavka sede na stoličicu pored stola i umorno nasloni glavu na dlan. Klimka stavi drva na ognjište, pa i on sede za sto.

– Zar danas nećemo čitati? – upita Pavku.

– Nemam knjigu – odgovori Pavka – kiosk je zatvoren.

– Što, zar danas ne radi? – začudi se Klimka.

– Prodavca su odveli žandarmi. Našli su kod njega nešto – odgovori Pavka.

– Zbog čega?

– Zbog politike, kažu.

Klimka začuđeno pogleda u Pavku:

– A šta je to politika?

Pavka sleže ramenima:

– Đavo bi ga znao! Kažu, ako neko ide protiv cara, to se zove politika.

Klimka se uplašeno trže.

– A zar ima takvih?

– Ne znam – odvrati Pavka.

Vrata se otvoriše i u perionicu posuđa uđe sanjiva Glaša.

– Zašto ne spavate, deco? Jedan sat se može dremati, dok ne dođe voz. Idi, Pavka, ja ću paziti na kotao.

* * *

Pavkina služba završila se ranije nego što je očekivao, a završila se onako kako nije ni predviđao.

Jednog mračnog januarskog dana završavao je Pavka svoje dežurstvo i spremao se da ide kući, ali dečaka koji ga je smenjivao nikako nije bilo. Pavka pođe gazdarici i reče da ide kući, ali ga ona ne pusti. Umorni Pavka morao je izgurati i drugu smenu, i predveče sasvim je već malaksao. Za vreme pauze trebalo je napuniti kotlove i zagrevati ih za voz koji je dolazio u tri časa.

Pavka odvrte slavinu, ali voda ne poteče. Pumpa, očividno, nije radila. Pavka ostavi slavinu otvorenu, leže na drva i zaspao: umor ga je savladao.

Posle nekoliko minuta slavina zakrklja i zaklokota i voda poteče u rezervoar, napuni ga do vrha i preli se preko kaljevih pločica na pod perionice, u kojoj, kao i obično, nije bilo nikog. Voda se izlivala sve više i više. Ona je preplavila pod i procurila ispod vrata u salu.

Potočići vode su se slivali pod stvari i kofere zaspalih putnika. Niko to nije primetio, i tek kada je voda zalila putnika

koji je ležao na podu i kad je ovaj, skočivši, počeo da viče, svi nasrnuše prema stvarima. Nastade gužva. A voda je neprestano rasla i rasla.

Prohoška, koji je raspremao stolove u drugoj sali, dotrča na viku putnika i skaćući preko bara, pritrča vratima i snažno ih otvori. Voda, zadržavana vratima, jurnu kao bujica u salu.

Galama postade još veća. U perionicu utrčaše dežurni kelneri. Prohoška se baci na Pavku koji je spavao.

Padali su udarci jedan za drugim na glavu dečaka, sasvim otupelog od bola.

Onako bunovan, ništa nije razumeo. Pred očima su mu sevale bleštave munje, a žestoki bol prožimao mu je celo telo.

Izubijan, jedva se dovukao do kuće.

Ujutro je Artjom, mračan i namršten, ispitivao Pavku o svemu što se dogodilo.

Pavka ispriča sve kako je bilo.

– Ko te je tukao? – muklo upita Artjom.

– Prohoška.

– Dobro, lezi.

Artjom obuče kožuh i izađe bez reči.

* * *

– Mogu li da vidim kelnera Prohora? – upita Glašu nepoznati radnik.

– Odmah će doći, pričekajte – odgovori ona.

Ogromna prilika nasloni se na dovratka.

– Dobro, pričekaću.

Prohor, koji je nosio na poslužavniku čitavu gomilu posuđa, gurnu nogom vrata i uđe u perionicu posuđa.

– To je on – reče Glaša pokazujući na Prohora.

Artjom koraknu napred i, teško spustivši ruku kelneru na rame, upita gledajući ga pravo u oči:

– Zašto si moga brata Pavku tukao?

Prohor htjede da oslobodi rame, ali ga strašan udarac pesnicom sruši na pod; on pokuša da ustane, ali ga drugi udarac, još strašniji od prvog, prikova za pod.

Uplašene pralje odmakoše se u stranu.

Artjom se okrete i pođe ka izlazu.

S izudaranim i okrvavljenim licem Prohoška se previjao na podu. Artjom se uveče nije vratio iz depoa.

Majka je saznala: Artjom je zatvoren u žandarmeriji.

Posle šest dana vratio se Artjom uveče, kada je majka već spavala. Prišao je Pavki koji je sedeo na krevetu i upitao ga nežno:

– Jesi li se oporavio, brale? – Zatim sede pokraj njega.

– Događa se i gore – I posle kraće pauze dodade: – Ništa, ići ćeš u električnu centralu, ja sam već govorio o tebi. Tamo ćeš naučiti posao.

Pavka čvrsto stisnu obema rukama Artjomovu ruku.